

100 JAAR GROOTE OORLOG

Erfgoed, herdenking en herinnering

Verslag parallele sessies studiedag

donderdag 16 juni 2011

Sessie 1

Herinneringslandschappen

Rondetafeldiscussie

Wie vandaag in de Westhoek passeert, ontmoet er haast onvermijdelijk een van de vele begraafplaatsen of herdenkingsmonumenten. Dreigt het verleden van deze regio niet te worden gereduceerd tot die ene periode door een doorgedreven 'herinnerings'-industrie? En, meer algemeen, hoe kunnen erfgoedwerkers en toeristische diensten sereen inspelen op de aanzwellende publieke belangstelling voor de Eerste Wereldoorlog?

Sessie 2

In de schaduw van het front

Interactieve workshop

Het discours rond de Eerste Wereldoorlog focust zich zo sterk op de frontstreek dat men bijna zou vergeten dat het bezette België ook vier jaar onder de oorlog heeft geleden. Hoe kunnen erfgoed- en toerismewerkers omgaan met de kloof tussen (inter)nationale beeldvorming, die zich vooral richt op de frontstreek, en de geschiedenis van hun eigen regio? En, heel concreet, hoe kunnen zij in hun gemeente aan de slag rond de Eerste Wereldoorlog, zelfs als die daar geen of nauwelijks materiële relictten heeft nagelaten?

Sessie 3

Lessen uit het verleden?

Paneldiscussie

In 2010 werd 'herinneringseducatie' ingeschreven in de vakoverschrijvende eindtermen voor het secundair onderwijs. Herinneringseducatie wil kinderen en jongeren herinneren aan de fouten uit het verleden. Pas als jonge mensen beseffen wat democratie, vrijheid en verdraagzaamheid waard zijn, zo luidt de redenering, kan je hopen dat zij deze waarden ook zullen verdedigen als het erop aan komt. Welke rol kunnen historici en erfgoedwerkers spelen binnen een programma van herinneringseducatie? Welke lessen worden uit een traumatisch oorlogsverleden getrokken en wie bepaalt dit? Leidt een morele 'herinneringsplicht' automatisch tot een verarming van de historische werkelijkheid of niet?

Sessie I

Herinneringslandschappen

Rondetafeldiscussie

Spreekers: Stefaan Gheysen (Westtoer), Franky Bostyn (Memorial Museum Passchendaele 1917), Sofie De Caigny (Centrum Vlaamse Architectuurarchieven)

Moderator: Gita Deneckere (Universiteit Gent)

Sessie 1 wordt opgevat als een panelgesprek over het spanningsveld tussen toerisme en erfgoed, met een grote inbreng van het publiek.

Eerste discussiepunt: de verhouding tussen Toerisme en Erfgoed en hun wisselwerking.

Reeds in de 19de eeuw ontstond erfgoedtoerisme in Italië (cfr. Grand Tour). Het battlefieldtoerisme in de Westhoek bestaat van tijdens de Eerste Wereldoorlog. Het vrede-toerisme is weliswaar een belangrijk gegeven in de Westhoek maar de impact blijft beperkt in vergelijking met Brugge of het kusttoerisme. We verwachten geen grote overrompeling van de streek.

De sprekers merken een grote aantrekkingskracht van en aandacht voor het thema van de Grote Oorlog. Dit gegeven komt mede door de natievorming in de kolonies die mee gevochten hebben tijdens WO I. Vele landen begonnen de oorlog als kolonie en eindigden, in de geesten althans, als nationale staten. Verder geeft het feit dat vele landen niet zijn overgegaan tot repatriëring een extra aantrekkingskracht aan het oorlogsgegeven. Militaire begraafplaatsen worden nog steeds druk bezocht. Er bestaat een natuurlijke aandrang om zaken te organiseren rond WO I naar aanleiding van de herdenking, los van overheidsinitiatieven.

De positieve invloed van toerisme op erfgoed wordt benadrukt. Men is dan ook absoluut overtuigd van de waarde van het toerisme voor het erfgoed. Erfgoed heeft toerisme nodig om te blijven bestaan omdat er draagkracht en belangstelling nodig is om het erfgoed te bewaren.

Bij dit beeld van toerisme worden echter enkele kanttekeningen gemaakt, met name de toeristische druk op het behoud van erfgoed. Het gegeven van de wederopbouw heeft als prachtig resultaat het unieke karakter van de Westhoek met een zeer uniforme architectuur. Echter, omwille van het toerisme wordt momenteel erfgoed omgevormd tot logies of locaties voor commerciële activiteiten. We moeten erop

toezien dat het erfgoed op goede wijze bewaard blijft. Er moet worden nagedacht over hoe we dit patrimonium gaan behouden en beschermen en welke strategie we hiervoor moeten volgen. De gebouwen waarover het gaat, zijn momenteel niet beschermd en bijgevolg zeer kwetsbaar voor afbraak en renovatie.

Het bewaren van erfgoed is steeds een moeilijk verhaal omdat je veelal restrictief moet optreden, waardoor het negatief wordt gepercipieerd. Dit zou moeten kunnen worden omgedraaid in een positief verhaal.

De reacties in de zaal blijven niet uit. Toerisme wordt dikwijls als de boosdoener gezien als het gaat over het bewaren van erfgoed, maar dit is onterecht. Bewustwording bij de brede bevolking over de waarde van erfgoed is essentieel, want een foute inschatting van de waarde van het erfgoed is vaak de grootste oorzaak van het verdwijnen van het erfgoed.

Aansluitend hierbij wordt benadrukt dat we tijdens de herdenking ook moeten stilstaan bij de rol van de plaatselijke bevolking. Een deel van deze mensen leeft enorm mee met de thematiek, een ander deel keert zich ervan af. Hoewel de Westhoek een streek is met een verleden, mogen de huidige bewoners niet vergeten worden.

WOI is duidelijk identiteitsopbouwend geweest voor de Westhoek, maar de bewoners krijgen vaak de indruk dat er veel gedaan wordt voor de buitenlandse bezoekers en te weinig voor hen. Dit gevoel moet worden weggewerkt en er moet een duidelijk draagvlak gecreëerd worden in de regio. Het beleid is zich bewust van de problematiek en probeert dit te beantwoorden door een spreiding te voorzien van het aantal initiatieven, zowel in tijd als in ruimte.

Tweede discussiepunt: Is WOI een toeristisch product?

Hierop wordt geen éénduidig antwoord gegeven. Er wordt vooral benadrukt dat toerisme als wetenschap geëvolueerd is en een meer hedendaagse invulling heeft.

In de toeristische wetenschap benadrukken cijfers en statistieken het belang van het WOI-toerisme, maar toerisme enkel beschouwen als een louter economische sector is achterhaald. Ook andere doelstellingen worden vooropgesteld, zoals cultuur- en erfgoedbeleving. Toerisme is niet in eerste instantie economisch. Verder wordt benadrukt dat toerisme ook aandacht besteedt aan duiding en omkadering. Herinnering is in die zin belangrijker dan commercialisering.

Anderen zijn het niet eens met deze visie op toerisme. Zij zien toerisme wel als een economische sector en vinden dat erfgoed een eigen dynamiek moet creëren en niet sexy hoeft te zijn. Er moet niet meteen een rendement verwacht worden. Erfgoed heeft zijn eigen uitgangspunten die niet noodzakelijk stroken met de doelen van toerisme.

Derde discussiepunt: Geeft het herdenkingsproject WO I een bepaalde boodschap mee over de Eerste Wereldoorlog en het erfgoed en is dit wenselijk?

Ook hier is er duidelijk onenigheid. Sommigen vinden dat de herinnering aan de Eerste Wereldoorlog en zijn slachtoffers levendig moet gehouden worden en dat het niet de bedoeling kan zijn een specifieke (politieke) boodschap mee te geven. Erfgoed kan niet gebruikt worden voor een politiek verhaal. Er moet gestreefd worden naar objectiviteit.

Anderen wijzen op de illusie van de objectiviteit en vinden dat uit de geschiedenis van WO I iets geleerd moet worden en dat er een verhaal moet verteld worden.

Vierde discussiepunt: Momenteel wordt het WO I-project enkel gefinancierd vanuit toerisme. Is dit een probleem?

Volgens de groep hoeft dit helemaal geen probleem te zijn. Toerisme heeft een zeer goed effect op erfgoed. Verder is het positief dat erfgoed mee kan surfen op de middelen die vanuit toerisme worden vrijgemaakt.

Toch worden enkele kanttekeningen gemaakt. Sommige aspecten van het erfgoed gaan bij een louter toeristische aanpak verloren. Beter zou zijn om een deel van het budget te voorzien voor toerisme en een deel voor erfgoed. Verschillende sprekers zien ook graag meer aandacht vanuit cultuur of erfgoed. Dit zal uiteraard een andere focus met zich meebrengen. Anderen vinden dan weer dat er door het beleid een artificieel onderscheid wordt gemaakt tussen erfgoed en toerisme.

Vijfde discussiepunt: Heeft de Westhoek het monopolie op WO I?

Het publiek was erover eens dat de Westhoek geen monopolie heeft op WO I, maar het is duidelijk dat de focus en het is zwaartepunt in de Westhoek ligt. Dit is logisch, gezien er bottom up gewerkt wordt. De realiteit is dat de WO I-thematiek in de dagelijkse werking van de Westhoek-medewerkers sedert decennia verankerd is. Er is dus al heel veel ervaring en expertise aanwezig en men vertrekt met een voorsprong op andere regio's en provincies.

Dit neemt niet weg dat er ook in andere regio's rond WOI wordt gewerkt. Wel stelt men veelal een gebrek aan kennis vast en nood aan bewustwording rond WOI.

Belangrijk is ook het onderwijs, wetenschappelijk onderzoek en de jeugd te betrekken bij dit project. Momenteel is ook hier te weinig expertise aanwezig.

Sessie 2

In de schaduw van het front

Interactieve workshop

Spreekers: Luc Vandeweyer (Algemeen Rijksarchief), Hugo Verhenne (Projectvereniging TERF), Griet Brosens (Instituut voor Oorlogsveteranen)

Begeleider: Gregory Vercauteren (FARO, Vlaams steunpunt cultureel erfgoed)

De beeldvorming rond de Eerste Wereldoorlog richt zich vandaag sterk op de Westhoek. Uiteraard heeft de rest van België, dat toen bezet was, ook te maken gehad met de oorlog. De vraag van deze workshop is hoe je aan de slag kunt gaan met de Eerste Wereldoorlog in een gemeente waar die oorlog veel minder materiële resten heeft nagelaten.

Bedoeling van deze workshop was om de deelnemers enkele handvaten aan te reiken voor een historisch onderzoek naar, een erfgoedwerking rond of een herdenkingsinitiatief over de Eerste Wereldoorlog.

In het eerste deel van de workshop waren er drie korte presentaties.

Luc Vandeweyer gaf een overzicht van enkele bronnen die relevant kunnen zijn voor een historisch onderzoek, en dan vooral over volgende thema's: onderzoekscommissie naar Duitse oorlogsmisdaden, het dagelijkse leven in bezet België, de organisatie van voedsel- en hulpverlening, het ontstaan van het activisme en de nasleep van de oorlog.

Hugo Verhenne stelde het project 'veertienachtien' voor. Dit project wil lokale initiatieven rond de Eerste Wereldoorlog meer onder de aandacht brengen en tegelijk een regionaal netwerk creëren van actoren die een werking hebben rond de Eerste Wereldoorlog. In het kader van dit project zijn ook overkoepelende initiatieven opgestart, zoals een educatief pakket over oorlog en vrede, een literatuurstudie, en verschillende publieksgerichte initiatieven (brochure, autocarroute, ...).

Griet Brosens stelde het project 'Live and Remember' voor. Binnen dit project worden jongeren vanaf 13 jaar uitgenodigd om een biografisch onderzoek te voeren naar één van de 26.000 geallieerde soldaten van de Tweede Wereldoorlog die in België begraven liggen. Vervolgens kunnen zij een facebook-fanpagina over de onderzochte soldaat aanmaken. Dit project gaat over de Tweede Wereldoorlog, maar heeft navolging gekregen in het project 'Live and Remember. Harelbeke '14-'18'. Dit

project gebruikte dezelfde manier van werken, maar dan toegepast op de Commonwealth-graven uit de Eerste Wereldoorlog in Harelbeke.

In het tweede deel van de workshop werd de deelnemers gevraagd om zich op te splitsen in vijf groepen en binnen die groepen een project te bedenken over de Eerste Wereldoorlog en zich met name te buigen over de vragen: welk resultaat beoog je, welke doelgroepen wil je bereiken, hoe ga je dat project ontsluiten en, vooral, wat zie je als de grootste drempel om dat project te kunnen realiseren?

Project groep 1: Aalst en de Eerste Wereldoorlog

In Aalst zijn er al heel wat plannen rond de Eerste Wereldoorlog. Vanuit het stadsarchief is al een brede oproep gelanceerd om aan de slag te gaan met de Eerste Wereldoorlog en zijn er al brainstormsessies georganiseerd. Daarnaast zijn er plannen om te werken met dagboeken uit de Eerste Wereldoorlog en om die te digitaliseren of om aan de slag te gaan met beeld- en filmmateriaal uit die tijd. Nog andere aanknopingspunten voor een werking rond de oorlog is het stadspark (waarvan een deel is aangelegd tijdens de Eerste Wereldoorlog) of de burgerwacht toen.

Belangrijke uitdagingen bij dit Aalsterse verhaal zijn:

- bronnenonderzoek: een goed overzicht van bestaande bronnen;
- dat er in de stad geen duidelijke herinneringsplaatsen zijn rond de Eerste Wereldoorlog. Is het wel mogelijk en zinvol om erfgoed- en herdenkingsinitiatieven uit te bouwen rond de Eerste Wereldoorlog? Zeker omdat er in 2014-2018 al een heel groot aanbod over de Eerste Wereldoorlog zal zijn.

Project groep 2: herdenkingsproject rond de Eerste Wereldoorlog

Het innovatieve van dit project zit vooral in de manier van werken. Het internationale netwerk van radio-amateurs zou worden ingeschakeld

- om tussen 2014 en 2018 de herinnering aan de Eerste Wereldoorlog levend te houden;
- om de internationale gemeenschap te wijzen op het belang en de impact van de Eerste Wereldoorlog op het leven in België en op hedendaagse initiatieven die herinneren aan de Eerste Wereldoorlog (bv. Last Post).

Belangrijke vragen zijn hier vooral van praktische aard, naar logistieke ondersteuning en communicatie.

Project groep 3: “Hang een foto achter je raam vannacht”

De Eerste Wereldoorlog is in een aantal gemeenten nog een ver-van-mijn-bed-show. Uitgangspunt van dit project zijn de gemeenten vanwaar de soldaten aan het front oorspronkelijk kwamen. Vervolgens wordt een biografische schets gemaakt van die soldaten en wordt een foto van die soldaten achter de ramen gehangen in de betrokken gemeenten. Het voordeel is dat op die manier een project kan worden uitgewerkt dat heel Vlaanderen kan dekken en er tegelijk kan voor zorgen dat er voldoende lokale betrokkenheid is. De grootste uitdaging is dat zo'n project erg gedecentraliseerd is; wie wordt dan de trekker van het project?

Project groep 4: elektrische draadversperring

In de grensregio België-Nederland was er een elektrische draad die fungeerde als fysieke versperring om vluchtelingen en smokkelaars tegen te houden. Dit gegeven zou kunnen worden gebruikt voor een erfgoedproject, waaraan een breder verhaal kan worden vastgeknoopt over onder meer grenzen.

De uitdaging: middelen, mensen en tijd.

Project groep 5: vluchtelingenstromen

Bedoeling is om bij dit project te focussen op de vluchtelingenstromen die de Eerste Wereldoorlog op gang heeft gebracht en om daarbij de link te leggen met hedendaagse vluchtelingenstromen. Doelpubliek van dit project zouden vooral jongeren en scholen zijn. De uitdaging van dit project ligt vooral in het in kaart brengen en het vinden van het bronnenmateriaal.

Sessie 3

Lessen uit het verleden?

Paneldiscussie

Sprekers: Bruno De Wever (Universiteit Gent, Vakgroep Geschiedenis, Interuniversitair Instituut voor Publieksgeschiedenis - IPG), Gio De Weerd (Pax Christi Vlaanderen - PCV), Maarten Van Alstein (Vlaams Vredesinstituut - VVI), Marjan Verplancke (Kazerne Dossin – Bijzonder Comité voor Herinneringseducatie - BCH)

Begeleider: Nico Wouters (SOMA, Studie- en Documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij en Universiteit Antwerpen)

Er heerst vandaag een sterke tendens om bepaalde donkere pagina's uit het verleden te gebruiken om lessen te trekken voor het heden. Het gaat vaak om de grote collectieve trauma's zoals de beide wereldoorlogen, of het koloniale verleden. Deze historische gebeurtenissen dienen zo als 'moreel kompas' voor bepaalde gedragskeuzes vandaag. Dit verleden krijgt op die manier een grote actuele morele en politieke lading.

De domeinen van vredeseducatie en herinneringseducatie leggen zich hierop toe. Het BCH heeft in Vlaanderen een coördinerende rol inzake herinneringseducatie. Binnen het BCH werd een visietekst ontwikkeld, die via duidelijke doelstellingen en een kwalitatieve toetssteen de 'goede' herinneringseducatie omschrijft. Ook PCV ontwikkelde concrete hulpmiddelen voor vredeseducatie, die zich vooral kenmerken door een nadruk op gebeurtenissen met een meer positief karakter. Het VVI analyseerde recent verschillende herdenkingsinitiatieven rond WO I en de manier waarop diverse boodschappen (nationale identiteit, vrede, internationale samenwerking) door elkaar lopen.

Het gaat hier telkens om het gebruik van het verleden voor actuele doelstellingen. Men wil bepaalde 'tijdloze mechanismen' ontdekken (uitsluiting, racisme, vervolging) en via inleving of empathie mensen (jongeren) vandaag aanzetten tot meer burgerzin. Het gaat hierbij dus niet om een beter begrip van het verleden op zich, wel om gedrag en keuzes vandaag.

Vredes-/herinneringseducatie heeft op die manier een fundamenteel ander uitgangspunt dan geschiedenisonderwijs en -onderzoek. Toch bleek dit tijdens het panelgesprek niet als een onoverkomelijk spanningsveld te worden ervaren. Het gaat in wezen om verschillende, maar complementaire domeinen. De zogenaamde cogni-

tieve fase – de wetenschappelijke kennis, het inzicht, het begrip van de historische gebeurtenissen (geschiedenisonderwijs, wetenschappelijk onderzoek) – blijft steeds de basis vormen van ‘goede’ vredes-/herinneringseducatie. Historici zijn meestal ook nauw betrokken bij concrete projecten of initiatieven rond vredes-/herinneringseducatie. Een gefundeerde kwalitatieve toetssteen moet ervoor zorgen dat alle valkuilen van dit soort educatie worden vermeden.

Er kwamen wel andere opmerkingen of spanningsvelden naar boven.

Opvatting over 100 jaar Grote Oorlog (2014-18)

Een eerste punt van debat was de manier waarop het herdenkingsproject 2014-18 wordt opgevat. Door het institutionele kader en de financieringsstructuren, is dit vandaag onvermijdelijk een eenduidig Vlaams project. Niet enkel zit hier een spanningsveld met de Belgische historische realiteit van 1914-1918. Vooral ook, werd benadrukt dat dit mogelijk kan leiden tot een slechte vorm van herinneringseducatie. Achter het Vlaamse project 2014-18 kan immers al snel een ideologische en politieke doelstelling schuilgaan. Het gevaar bestaat dat concrete projecten en initiatieven gebruikt worden om doelbewust de Vlaamse identiteit te versterken. Dit zal zich uiten in de concrete selectie van de projecten en de initiatieven die worden gefinancierd. Dit is een probleem, omdat hier het verleden wordt gemanipuleerd om het daarna (expliciet) te gebruiken voor hedendaagse politieke doeleinden.

De effecten van vredes-/herinneringseducatie

Een tweede punt van debat handelde over de effecten van vredes-/herinneringseducatie. Het is niet helemaal duidelijk hoe ‘meetbaar’ de (middel)lange termijn effecten zijn van dit soort initiatieven. Welk effect hebben dit soort educatieve projecten? Wat houdt een jongere na enkele maanden nog over van een bezoek aan Breendonk? Welke pedagogische methoden werken wel en welke niet? Op welke leeftijd kan je jongeren confronteren met bepaalde gruwelijke beelden? Het lijkt belangrijk om wetenschappelijk onderzoek te voeren naar de effecten bij jongeren, maar het blijft onduidelijk hoe sterk onze huidige kennis daarover is.

Spanningsveld tussen recreatie en educatie

Een derde punt van debat handelde over het spanningsveld tussen recreatie/vrijtijdsbesteding enerzijds en educatie, herdenking, historische interesse anderzijds. Er bestaat vandaag een enorm grote publieke interesse in alles wat te maken heeft met oorlog. Met name bij veel jongens en mannen, is dit vaak een soort universele fascinatie voor oorlog, geweld, het militaire gegeven. Dit potentieel leidt

echter niet altijd (of vaak niet) tot een degelijk historisch bewustzijn, of inzicht in bepaalde gebeurtenissen. Sterker nog, vaak slaat deze fascinatie om in vrijetijdsbestedingen die oorlog en geweld lijken te verheerlijken (videogames). Wat ook te denken van re-enactment of verzamelaars van militaria (wapens, uniformen, voertuigen). Het is duidelijk dat er een opdracht is weggelegd om de grote maatschappelijke aandacht voor de thematiek op een goede manier te kanaliseren.

Wetenschappelijk onderzoek

Een vierde punt van debat handelde over de grote nood aan wetenschappelijk onderzoek rond WO I. Er is veel wetenschappelijk onderzoek verricht naar WO II, maar er blijven eigenlijk veel lacunes in onze kennis over WO I. Het Vlaamse herdenkingsproject 2014-18 maakt van 'wetenschappelijk onderzoek' één van de prioriteiten. Het is niet helemaal duidelijk hoe dit concreet zal worden gemaakt. Er wordt sterk gepleit voor een luik dat voorziet in het opstarten van fundamenteel wetenschappelijk onderzoek over WO I, naast de projecten die van zuiver toeristische- of herdenkingsgerichte aard zijn.

PROJECTSECRETARIAAT

100 jaar Grote Oorlog (2014-18)

Vlaamse Overheid - Departement internationaal Vlaanderen
Boudewijnlaan 30, bus 80 | 1000 Brussel | België
T. +32 (0)2 553 60 63 | F. +32 (0)2 553 60 37

<http://iv.vlaanderen.be/2014-18> | 2014-18@iv.vlaanderen.be

FARO

Vlaams Steunpunt voor Cultureel Erfgoed vzw

Priemstraat 51, 1000 Brussel
T. +32 (0)2 213 10 60 | F. +32 (0)2 213 10 99
www.faronet.be | info@faronet.be